

Aurelius Augustinus

De regel

Vertaald door Vincent Hunink

Ingeleid door Paul van Geest

NOORDBOEK

© 2024 Vincent Hunink & Paul van Geest | uitgeverij Noordboek

Omslagontwerp: René van der Vooren

Boekverzorging: Elgraphic

ISBN 9789464711479

NUR 700|730

Orig: *Praeceptum, Regularis informatio & Obiurgatio*

Vertaling: Vincent Hunink

Inleiding: Paul van Geest

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van uitgeverij Noordboek, postbus 234, 8400 AE Gorredijk, Nederland – info@noordboek.nl.

De uitgeverij stelt alles in het werk om op milieuvriendelijke en duurzame wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk van de Forest Stewardship Council (fsc) mag dragen. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Noordboek is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.noordboek.nl

www.vincenthunink.nl

INHOUD

Inleiding	9
Regel voor mannen (<i>Praeceptum</i>)	43
Regel voor vrouwen (<i>Regularis informatio</i>)	71
Huisreglement voor mannen (<i>Ordo monasterii</i>)	101
Huisreglement voor vrouwen (<i>Ordo monasterii feminis datus</i>)	109
Ernstige waarschuwing (<i>Obiurgatio</i>)	117
Nawoord	124
Noten	133
De samenstellers	136

Ter nagedachtenis aan

dr. Annemaaïke Serlier – van den Bergh

(1965-2023)

INLEIDING

Augustinus' *Praeceptum* als blauwdruk voor de ideale samenleving

Ongeveer tien jaar nadat hij door Ambrosius was gedoopt, in 386 te Milaan, schreef Augustinus zijn *Regel* (*Praeceptum*). Hij vervaardigde het werkje in de drukke Noord-Afrikaanse stad Hippo. Het idee voor deze *Regel* kwam niet zomaar uit de lucht vallen. Al voordat kerkvader Ambrosius hem in Milaan doopte, tien jaar eerder, wist Augustinus zich geïnspireerd door het voorbeeld van de christenen die zich, zoals Jezus aan het begin van diens openbare leven (vgl. Matteüs 4,1-11 en Lucas 4,1-13), terugtrokken uit de wereld. Aanvankelijk was de kerk voor deze christenen de plek om de wereld te ontvluchten, maar dat werd steeds lastiger. Nadat keizer Constantijn het christendom in 313 tot een *religio licita* (toegestane religie) had verklaard, bood de kerk niet langer de benodigde afstand tot de wereld. De kerk was zelf deel geworden van de wereld, wat ertoe leidde dat vele christenen, net als in eerdere tijden van vervolgingen, in de Egyptische woestijn een toevluchtsoord zochten.

Ook op de aristocratie oefende de onthechte, ascetische levensstijl aantrekkingskracht uit, al gaf men er een ande-

re vorm aan. Zo streefde de aristocraat Paulinus van Nola, rond 352 geboren te Bordeaux, met zijn vrouw Therasia na zijn doop in 389 een ascetisch leven na. Kerkvaders als Augustinus, Hieronymus en Martinus van Tours keken huizenhoog tegen hen op. In 393 verdeelden Paulinus en Therasia hun bezittingen onder de minderbedeelden. Na zijn priesterwijding stichtten ze te Nola kloosters voor mannen en vrouwen. In de kloosters werd een streng ascetisch leven geleid.

Ergens in of vlak na de laatste levensjaren van Therasia, tussen 408 en 414, werd Paulinus bisschop van Nola. Het ideaal van de bisschop-ascet, die tegelijk een belangrijke persoon in de Romeinse samenleving was, moet Augustinus voor ogen hebben gestaan toen hij zijn *Praeceptum*, *De regel* dus, vervaardigde. Zeker ook omdat hij Paulinus kende en bewonderde.

De richtlijnen ten behoeve van een ideale vorm van samenleven die hij optekende in zijn *Praeceptum* had Augustinus niet even achter de schrijftafel bedacht. Er waren al meerdere ‘regels’ in omloop. Het was een genre. Zo kende Augustinus waarschijnlijk het werk van Eusebius van Vercelli (+371), een geestelijke, die voor het eerst het samenleven van een bisschop met zijn geestelijken reguleerde. En reeds in Milaan waren zijn boezemvriend Alypius en hij vertrouwd geraakt met de liturgische en monastieke gebruiken uit het Oosten (vgl. *Confessiones* 9,15). Bovendien had hij in Italië het monastieke leven leren kennen en vanaf zijn bekering in 386 met een aantal vrienden een gemeenschappelijk leven geleid. Hun leven werd geken-

merkt door een afwisseling van handenarbeid, gebed en studie.

Twee jaar later stichtte Augustinus in zijn ouderlijk huis te Thagaste (*Provincia Africa*) een klooster. Hierin wisselden diezelfde vrienden als leken (*servi Dei*, 'dienaren van God') een leven van meditatie en gebed af met pastorale zorg en het vervaardigen van preken ten behoeve van minder geletterde geestelijken.

Eenmaal priester gewijd in 391, richtte Augustinus te Hippo wederom een leefgemeenschap op van leken, ditmaal in de tuin van het bisschopshuis. Voor hen schreef hij zijn *Praeceptum*. Hij wilde zijn huisgenoten voorzien van een vast en evenwichtig dagritme naar het voorbeeld van de eerste christengemeenschap van Jeruzalem (Vgl. Hand. 4,31-35). Mogelijk had hij ook ontdekt dat goed en aangenaam samenleven allerminst vanzelfsprekend is, zelfs niet als de leden ervan dezelfde idealen nastreven. Hij had vastgesteld dat de incompatibiliteit van karakters, en het verschil in sociaal-maatschappelijke achtergronden, aanleg en interesses kon worden ondervangen of dat hij die zelfs vruchtbaar kon maken voor de gemeenschap en de maatschappij door een aantal richtlijnen op te stellen om het samenleven te ordenen. Die tekende hij, waarschijnlijk op een achternamiddag, op.

Toen Augustinus in 395 werd gewijd tot *co-episcopus*, medebisschop, van zijn eigen bisschop Valerius, vormde hij zijn gemeenschap om tot een *monasterium clericorum*. Het was een huis voor geestelijken van het bisdom Hippo, maar het zou zich allengs ook ontwikkelen tot kweekplaats, waar

Augustinus niet alleen de clerus van zijn eigen bisdom opleidde, maar ook bisschoppen voor de omringende bisdommen. Uit Possidius' *Leven van Augustinus* blijkt dat Augustinus het gematigde-ascetische gemeenschappelijke leven, zoals voorgehouden in het *Praeceptum*, als de meest adequate levensvorm zag voor bisschoppen en geestelijken die pastoraal werkzaam waren.

Augustinus zette zich ook actief in om mannen die in zijn monastieke levenswijze waren gevormd benoemd te krijgen als bisschop in een ander bisdom. Zij stichtten op hun beurt ook kloosters, waarin weer de toekomstige priesters en bisschoppen voor andere bisdommen werden gevormd. Zo werd Augustinus' vriend Alypius bisschop van Thagaste en Severus bisschop van Mileve. Ook in Uzala, Mileve, Cirta, Calama, Caesarea in Mauretanie, Sitife en Tugucia kreeg hij zijn medebroeders benoemd. Rond 400 zou ook Possidius tot bisschop worden gekozen. Hij kreeg zijn zetel in Calama, het huidige Guelma in Algerije. Daar volgde hij de in 397 gestorven bisschop Megalius op.

Door deze strategie ging het *Praeceptum* de klerikale levensvorm in Africa in belangrijke mate bepalen. Dat was niet op de laatste plaats omdat Possidius zijn leermeester Augustinus in zijn *Leven van Augustinus* beschouwde als de belichaming van zijn eigen richtlijnen uit het *Praeceptum*. Zo werd, vooral dankzij Augustinus, een levensvorm waarin het celibaat door clerici werd omarmd steeds gebruikelijker in het Westen.

Zodra Augustinus priester was in Hippo, kon hij niet meer terug naar Thagaste. Zijn vriend Alypius bleef daar om de lokale gemeenschap te leiden. Dat moet hem zwaar zijn gevallen. Omdat de werkelijke leider ontbrak, ontstond behoefte aan heldere richtlijnen in de vorm van een leefregel. Rond 393 vertrok Alypius naar Bethlehem om daar Hieronymus te bezoeken en mogelijk inspiratie op te doen ten behoeve van de vervaardiging van een nieuwe leefregel. Het jaar daarop stelde hij een kort huisreglement voor mannen op: de *Ordo Monasterii*. Het telt nog geen vierhonderd woorden. Deze tekst is meer geënt op de oosterse kloosterregels die Alypius in Bethlehem vond en minder op de adviezen van Augustinus in zijn vroege werkje *De ordine*. In dat laatste werk achtte Augustinus drie zaken noodzakelijk voor de individuele ontdekking van de essentie van goedheid, waarheid en schoonheid: de neoplatonische vriendschapsopvatting, vriendschap en zelfbeheersing.

De gebedstijden in de *Ordo monasterii*, waarmee de dag gestructureerd werd, volgen naar vorm en keuze de volgorde van de psalmen in de *Ordo officii*, die in Bethlehem en Antiochië werd aangetroffen. Alypius wilde zijn gemeenschap wat betreft het gebedsleven verankerd weten in een langere traditie. Voor de diverse gebedstijden wordt het precieze aantal psalmen voorgeschreven dat in de gebedstijden moet worden gereciteerd; ook enige specifieke psalmen blijken verplicht. Alypius betoont zich zeer precies als hij schrijft dat in het morgengebed psalmen 62, 5 en 89 moeten worden gereciteerd en in het gebed op het derde uur (rond negen uur 's morgens), het zesde en het negende uur eerst een psalm met beurtzang moet komen, waarna

twee antifonen, een lezing en het slotgebed moeten volgen. Voor de avonddienst schreef hij overeenkomstig zijn voorbeeld een psalm voor met beurtzang, dan vier antifonen, nog een psalm met beurtzang, een lezing en slotgebed, waarna ten slotte nog lezingen volgen en de gebruikelijke psalmen voor het slapengaan. Zelfs het aantal antifonen, psalmen en lezingen dat in een bepaalde maand tijdens de nachtelijke gebeden moet worden gereciteerd stelt Alypius precies vast. In de maanden november, december, januari en februari zijn dat twaalf antifonen, zes psalmen en drie lezingen; in maart, april, september en oktober tien antifonen, vijf psalmen en drie lezingen; in mei, juni, juli en augustus acht antifonen, vier psalmen en twee lezingen.

Uit de precisie waarmee Alypius de indeling van de gebedstijden en de getijden zelf vastlegt, blijkt dat hij een goed gereguleerd gemeenschappelijk gebed als moment in de levensorde ziet waardoor de gemeenschap daadwerkelijk tot *monasterium* wordt. In de *Ordo Monasterii* zijn de voorschriften over de gebedstijden dan ook het omvangrijkst. Verder lezen we dat niemand iets voor zichzelf mag opeisen als eigendom, noch inzake kleding, 'noch inzake wat dan ook: wij wensen immers te leven volgens het leven van de apostelen' (*Ordo monasterii* 4).

Dat de gemeenschap na het vertrek van Augustinus een moeilijke tijd doormaakte blijkt uit het feit dat Alypius meteen na dit voorschrift het gemor in de gemeenschap ter sprake brengt. Bondig verwijst hij naar het lot van het volk van Israël, dat bleef morren in de woestijn: